

Sosial ýokanç keseller

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Psihologiya

написано kitapcy | 23 января, 2025

Sosial ýokanç keseller SOSIAL YOKANÇ KESELLER

Keselleriň ýokanç bolup bolmazlygynyň takdyr bilen ilteşigi alymlary ikä bölüpdir, çynlakaý oýlandyrypdyr. Dereginde ýokanç keseller-de degişli älemde Alladan daşgaryn hemme zadyň biri-birine seleşyändigini bilyänler üçin meseläniň jedelleşip oturara zady ýok. Gürrüň gutardy. Bolany. Merkeze Allany alanyňyzda sebäpleriň täsiri öz-özünden çäklenýär. Merkeze ynsany alanyňyzda bolsa Allanyň ygtyýarlygy çäkleneler. Sepleşik – şol bir wagtyň özünde takdyrdyr.

Ýokanç keseller meselesinde-de ýagdaý şonlugyna galýar. Başga bir penjireden seredenimizde: wiruslaram Allanyň goşunlaryndan bir goşun saýylýar. Galyberse-de, älemde Alladan bidin zat ýok. Adamyň bölekleyín eradasy bar we takdyr sofistik (ýasama) häsiyetlidir. Ýokanç keseller Allanyň halan gullaryna-da ýolugyp biler we olaryň derejelerini şahadat mertebesine çenli beýgelder. Hezreti Omaryň halyflyk eden döwründe, hijriniň 18-nji ýylynda amwas ady bilen ýaýran ýokanç kesel aralarynda sahabalaryň hem bolan 25 müň adamyň ölümne sebäp bolupdir. Şol ýylyň ýagyş ýagman gurak geçendigi sebäpli başga bir heläkçiligem bolup geçipdir: olam açlyk we gytçylyk heläkçiligidir. Şol ýyla "Am er-rimade" ("Açlyk ýyly") diýlipdir.

Korona wirusynda bolşy ýaly sary keselleri ýa-da ýokanç keseller diňe biologiki tarapdan ýaýramaga ukyplymy? Ol diňe şu ugur bilen çäklenýärmi? Eýse, sosial ugurda-da şular ýaly ýokanç keseller barmyka?

Sosial darwinizm – Darwininiň teoriýasynyň hasam giňeldilip sosial ugurda şöhlelenmegine aýdylýar. Ýagny ýekebara organizmeleriň arasyndaky basdaşlygyň ýola iň uýgunynyň dowam edip, biologiki taýdan ewolýusion üýtgeşmä sebäp bolşy ýaly, şahslarara, toparlarara ýa-da halkara bäsdeşligi ynsan jemgyýetinde teoretiki taýdan sosial ewolýusiýa sebäp bolýar. Bu barada söz açylanda faşizm we nasional sosializm adam gatnaşyklarynda sosial darwinist nukdaýnazary bilen bulaşdyrylýar. Diýmek biologýanyň aňyrsynda sosial darwinizm hem bar. Elbetde, biz hem biologiki darwinizme garşy çykyşymyz ýaly, sosial darwinizmi-de inkär edýäriz.

Munuň bilen birlikde kesgitlemämiziň düşnükli bolmagyny aňsatlaşdyryandygyna ynanyp durmasak-da, sosial darwinizm düşünjesine yüz urduk.

Bu ýoluň biologiki ugrunda ýokanç kesellere parallelikde sosial ugurda-da ýokanç keseller bar. Ol ýerdäki ýokançlyk organiki däl-de, jemgyýet gatlaklarynyň psihologiýasy bilen baglanyşykly. Meselem, Ibn Haldun "ýeňlenler ýeňijilere öýküner" diýende, şuny göz öňüne tutupdyr we gatlaklar instinktiw biçüwde rüstem görenlerine, ýagny ýeňijilere meňzejek bolýarlar. Medeni taýdan alanda-da şeýle. Moda (ýoň) hem medeni ölçegli sosial keseldir ýa-da fenomendir.

Öýkünme – bu hem sosial kesellere girýär. Ol ynsanyň akyllı-huşly hereket etmegine päsgel berýär. Gyssaga alanymyzda şeýle: ilhanlylar ýeňiji bolan hallaryna bary-ýogy togsan ýylyň içinde yslamyň içinde eräp gidipdir. Rimliler jeň meýdanynda greklerden üstün çykanam bolsalar, grek medeniýetiniň öñünde dyza çöküpdirler. Rimliler harby taýdan rüstem bolsa, Afiny medeni taýdan rüstemdir. Diýmek, ýeňiş hemmetaraplaýyn bolup bilmeyär, käbir ugurdaky ýeňijiler beýleki ugurlarda ýeňiliп bilýärler.

Sosial keselleriň wirusy ýa-da berýän musallaty tabun psihologiýasydyr. Tabun psihologiýasy sosial ugurda obýektiň immunitet goragyny weýran edip, ony jemgyýetiň öñünde lapykeç hala we passiw ýagdaýa getirýär. "Ezher" žurnalynyň öñki redaktorlaryndan Muhammet Ferit Wejdi özüniň "Yslamyň missiýasy" ("Mühimmetü't Din el İslami") kitabynda parahorluguň we bozgakçylygyň sosial wirusdygyny hem-de jemgyýetleriň oñurga ýiligini sorýandygyny aýdypdyr. Ýagny, onuň wiruslar ýaly ýokanç kesele öwrülme häsiýeti bar ("Mühimmetü'd Din el İslami, Dar el Besair, Kahire, s: 179).

Netijede, ýagşylyk we ýamanlyk infekzion häsiýetlidir. Ýöne sosial uguryň kadalary tapawutly. Şonuň üçin wekillik etmä we teblige üns berilmändir. Adamlar görüm-göreldelik ýagşy işlerden nusga alýarlar, başgalaryň özünü alyp barşyndan täsirlenýärler. Bu ýerde makul bolan seljerme özüniň seretme taraplary boýunça ösen bilnikli halamak we saýlap almakdyr. Şonuň üçin müctehit ýalňyşsa-da, dogry kesgitlemekde ýa-da zähmetiniň miwesini alypdyr.

Hezreti Ebu Bekir ilkinji hutbasynدا altyn kadalary ýatladypdyr. Ol güýçliniň däl-de, hakykatyň tarapyny tutupdyr. "Ejiz meniň ýanymda hakyny alýança güýcli, güýcli bolsa ejizdir" diýer eken. Hudaýa garşy gitmede gula ytagat ýok, kada laýyklykda ýolbaşçylara şertleýin, ölçegli we sepleşikli ytagat gerek. By manyda yslamda ytagat şertleýindir, ýagny kanunydyr, olam iň ýokary ygtyýarlyk bolan Allanyň goýan düzgünlerine ters düşenok.

Ilkinji hutbasynда Hezreti Ebu Bekir (r.a) erbetlik bir jemgyyetde giňden ýaýrasa, belanyň umumylaşyp biljegine ünsi çekipdir. Umumy erbetlige garşy umumy bela. Bu ýerde umumy erbetlik esasynda sosial ugurda ýaýran erbetlikler barada gürrüň gidýär.

Adnan Menseresiň bilim ministrlerinden bolan Tewfik Ileri: "Jemgyyetde erbetlik çenden aşsa, yza dolanma mümkün däl, onuň öňüni almak başartmaz we gözeggilikden çykar" diýipdir. Wagtyň geçmegi bilen şol aýdylanlar sosiologik kada öwrülip gidipdir. Käbirlerine görä erbetlik 51%-den ýa-da 10%-den aşsa, onuň öňüni almak mümkün däl. Düzedip bolmajak ýagdaý dörär, ara başga-başa kanunlar girer. Şonuň üçin erbetlik ýaýramanka onuň garşysyna köpcülik bolup göreşmegimiz gerek. Muňa bolsa biz "**emri bi'l maruf nehýi ani-l münker**" diýyändiris. **Ýagşylyk ugrunda mobilizasiýa**. Bu biziň jemgyetçilik borjumyzdyr. Bu ýerde sinchronizasiýanyň ähmiýeti uludyr we konsistensiýa wagty gaça durulsa göz öňüne tutulan täsir ýa-da aky derman peýda etmez. Jemgyyet etmeli işini etmese semawy apatlar herekete geçer.

Gysgaça aýdanymyzda, infeksiýa diňe biologiki keseller bilen çäklenenok, onuň sosial taraplary we ölçügi bar. Şol ölçüg bolsa sosial kanunlar arkaly formulirlenýär. Bu kadalary ýola goýan-da Alladyr. Kadalary talabalaýyk ýerine ýetirmezlik sosial kesellere gol bulamak bilen birlikde onuň penjesine düşmegi-de gutulgysyz ýagdaýa öwürýär. Ol keselleriň penjesine

düşmek nähili mümkün bolýan bolsa, gaça durmagam şonça mümkünkindir. Bu ýerde otrisatellik bilen položitelligiň arasyndaky çägi aýyl-saýyl edýän kanunlardyr we kriteriyalardyr. Bellenen kadalary ýerine ýetirmek meselesidir. Kim bellenen kadalardan çykmasa, ondan gaça durup we goranyp biler.

Mustapa ÖZJAN.

Terjime eden Has TÜRKMEN. Psihologiyá